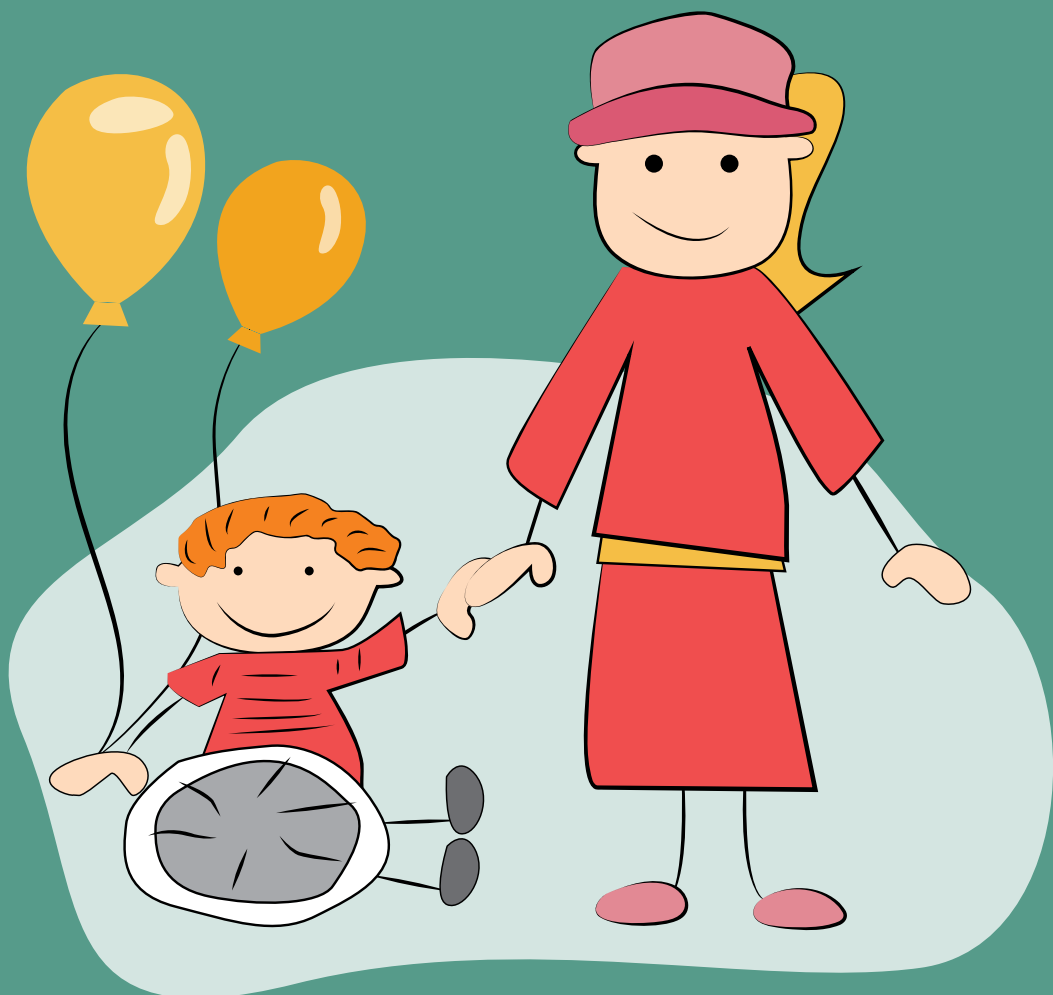

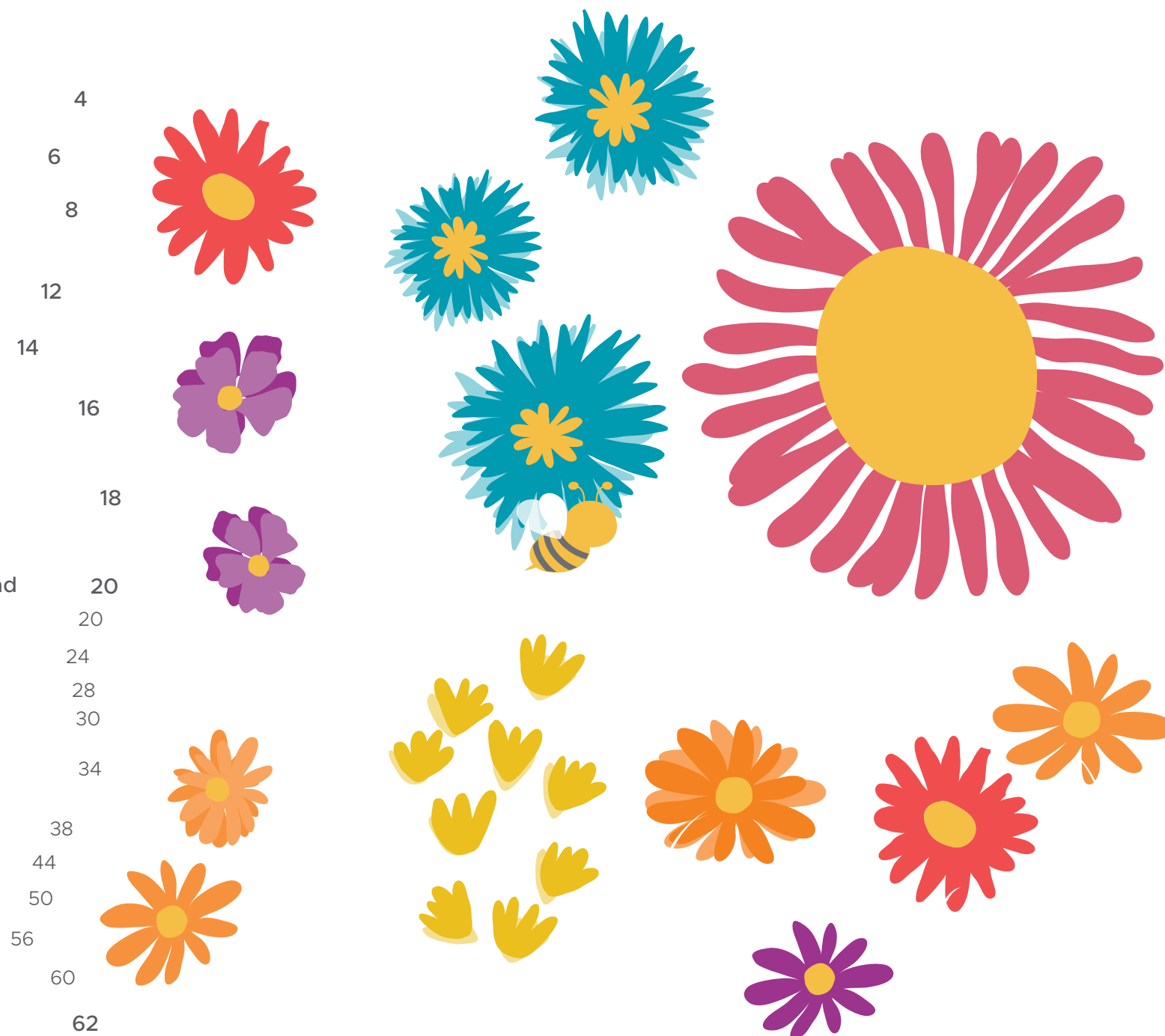
PREPORUKE

ZA RAD ASISTENTA U NASTAVI U REDOVNIM ŠKOLAMA

Sadržaj

Predgovor	4
Recenzije	6
Zakonska regulativa o osnovnom odgoju i obrazovanju na području Tuzlanskog kantona	8
Etički kodeks asistenta u nastavi	12
Pojmovnik inkluzivnog jezika	14
Značajni međunarodni datumi vezani za invaliditet i hronične bolesti	16
Učenici sa teškoćama u razvoju u redovnom sistemu odgoja i obrazovanja	18
Karakteristike teškoća u razvoju i smjernice za rad	20
Oštećenje vida	20
Oštećenje sluha	24
Govorno-jezičke teškoće	28
Motorički poremećaji i hronične bolesti	30
Intelektualne teškoće <i>(laka, umjerena, teža i teška intelektualna teškoća),</i>	34
ADHD - Poremećaj pažnje/hiperaktivnost	38
Specifične teškoće učenja	44
Poremećaji u ponašanju i emocionalni poremećaji	50
Poremećaj iz autističnog spektra	56
Višestruke teškoće	60
Literatura	62

Predgovor

Poštovani asistenti u nastavi,

Dobrodošli u tim za podršku inkluziji. Namjera je da **“Preporuke za rad asistenta u nastavi u redovnim školama”** budu izvor informacija, usklađen s važećom zakonskom regulativom.

Uloga asistenta u nastavi nosi značajnu odgovornost, a to je stvaranje podržavajućeg i inkluzivnog okruženja za učenike s teškoćama u razvoju. Asistent pomaže učeniku da ostvari svoj puni potencijal dok istovremeno potiče njegovu samostalnost i aktivno sudjelovanje u školi. Vašom ulogom direktno utičete na kvalitet obrazovanja i socijalnu integraciju učenika. Inkluzija zahtijeva fleksibilnost, stručnost

Predgovor

i posvećenost. Dakle asistent u nastavi je podrška učeniku, definirana Individualnim prilagođenim programom (IPP) i isključivo se provodi pod nadzorom nastavnika i inkluzivnog tima škole.

Ove “Preporuke” pripremljene su kako bi asistentima pružile jasan pregled najčešćih razvojnih teškoća, te pružile praktične preporuke za svakodnevni rad u učionici. One ne zamjenjuju stručne nalaze i upute, nego ih nadopunjuju kako bi saradnja svih sudionika (učitelja/ nastavnika, stručnih suradnika, roditelja i učenika) bila uspješna.

Uloga asistenta u nastavi nosi značajnu odgovornost, a to je stvaranje podržavajućeg i inkluzivnog okruženja za učenike s teškoćama u razvoju.

Sabina Saletović,
asistent za inkluzivnu dokumentaciju i edukativnu inovaciju

JU Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju Tuzla

Recenzije

Ove “Preporuke” obuhvataju 54 stranice teksta. Namijenjene su kao praktičan vodič za asistente u nastavi, kao pomoćni materijal koji će im omogućiti lakši rad sa učenicima s poteškoćama u razvoju, te da navedeni učenici dobiju što kvalitetniju podršku i ravnopravno učestvuju u nastavnom procesu. One se temelje na principima inkluzije, individualizacije i saradnje.

Osim zakonske osnove, koja je u ovim smjernicama korištena kao polazna osnova za asistente u njihovom radu i upoznavanju s njihovim pravima i obavezama, akcenat se stavlja i na sami pojmovnik, odnosno terminologiju stručnih naziva koji se koriste u inkluziji, kao i na obradu pojedinačnih poteškoća u učenju.

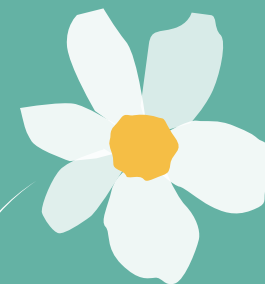
Preporuke na najpristupačniji način obuhvataju širok dijapazon poteškoća u razvoju atipičnih učenika, te praktična uputstva za rad i odgovore na izazovne situacije u inkluzivnom radu.

“Preporuke” jasno pokazuju da asistent nije samo pomoćnik u tehničkom smislu, već ključna figura inkluzivnog obrazovanja. Njegova uloga je višeslojna: od pedagoške podrške, preko psihosocijalne, do etičke odgovornosti. Kvalitetan rad asistenta omogućava da učenici s poteškoćama u razvoju razviju svoje potencijale, osjećaju se prihvaćeno i ravnopravno učestvuju u obrazovnom procesu.

Nakon pregleda i analize priloženog rukopisa materijala “Preporuke za rad asistenta u nastavi u redovnim školama”, mišljenja smo da se radi o vrijednom i korisnom materijalu koji se može koristiti u praksi, te koji svojom formom ispunjava potrebne kriterije za savladavanje izazova u radu s učenicima s poteškoćama.

Medira Čulum, Zumra Šahović i Mehdi Selimović,

Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona

**Uloga asistenta
je višeslojna:
od pedagoške
podrške, preko
psihosocijalne, do
etičke odgovornosti.**

Zakonska regulativa

o osnovnom odgoju i obrazovanju na području Tuzlanskog kantona

Proces inkluzivnog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini počeo se provoditi 2004. godine, donošenjem Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju koji određuje da djeca i mladi s posebnim obrazovnim potrebama stižu odgoj i obrazovanje u redovnim školama prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama.

Uvažavajući navedeno, obrazovne vlasti Tuzlanskog kantona su izvršile usklađivanje zakonskih propisa, pa je u članu 2. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona – prečišćeni tekst (“Službene novine TK”, broj: 10/20, 8/21, 11/21, 22/21, 5/22, 6/22, 10/22, 11/22, 9/23, 12/23 i 5/25) definisano, između ostalog, sljedeće:

Član 2

Svrha obrazovanja

“Svrha osnovnog odgoja i obrazovanja je da kroz optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu sa njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava i unapređenju životnog standarda građana”.

Član 3

Opšti ciljevi obrazovanja

Opšti ciljevi osnovnog odgoja i obrazovanja proizilaze iz opšteprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosti sistema zasnovanog na specifičnostima nacionalne, istorijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive na području Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: Kanton).

(2) Opšti ciljevi obrazovanja su:
a) omogućavanje pristupa izvorima znanja kao osnovi za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem se živi,
b) obezbjeđivanje optimalnog razvoja za svako lice uključujući i one s posebnim potrebama, u skladu s njihovim uzrastom, mogućnostima i mentalnim i fizičkim sposobnostima”.

Promjene u zakonskim propisima su zahtijevale i korištenje adekvatne terminologije i savremenog pristupa u odgoju i obrazovanju, pa su članom 5. u stavu 5.; 6.; 9.; 10. i 11. definisani neki od pojmova koje ćemo koristiti za potrebe ovih smjernica:

Stav (5) Inkluzija podrazumijeva sveobuhvatno uključivanje nadarenih i talentovanih učenika i učenika s teškoćama u razvoju, teškoćama u učenju i uopšte teškoćama socijalne integracije u odgojno-obrazovni sistem, svakodnevni život i društvenu stvarnost.

Stav (6) Specijalno obrazovanje znači obrazovanje za učenike koji imaju posebne obrazovne potrebe (teškoće u učenju i uključivanju) u slučajevima kada nie moguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

Stav (9) Nastavnici su lica koja realizuju nastavu u skladu s

nastavnim planom i programom.

Stav (10) Stručni saradnici su lica koja obavljaju stručne, pedagoško-psihološke i druge poslove u školi: pedagog, psiholog, bibliotekar i lica sa završenim edukacijsko-rehabilitacijskim fakultetom.

Stav (11) Saradnici su lica koja u školi pružaju pomoć u komunikacijskoj i socijalnoj uključenosti učenika u odgojno-obrazovni proces, tehničku pomoć u kretanju i obavljanju higijenskih potreba, te drugu vrstu pomoći, zavisno od potreba učenika.

Član 80

U članu 80. stav 2. definisano je sljedeće:

Pružanje pomoći u komunikacijskoj i socijalnoj uključenosti učenika u odgojno-obrazovni proces, tehničku pomoć u kretanju i obavljanju higijenskih potreba, te drugu vrstu pomoći, zavisno od potreba učenika obavljaju saradnici i asistenti u nastavi.

Za provođenje kvalitetne inkluzije u odgojno-obrazovnom sistemu, neophodno je osigurati subjektivne i objektivne pretpostavke, što podrazumijeva, između ostalog, angažovanje odgovarajućeg kadra za rad s djecom s teškoćama.

Od školske 2021/2022 godine, u školama na Tuzlanskom kantonu otvorena je pozicija asistenata u nastavi na osnovu člana 14. stav 2. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona ("Službene novine TK", broj: 10/20, 8/21, 11/21, 22/21, 5/22, 10/22, 11/22 i 12/23).

Ista regulativa se nalazi i u Zakonu o srednjem obrazovanju i odgoju – prečišćeni tekst ("Službene novine TK", broj: 10/20, 11/20, 8/21, 11/21, 22/21, 5/22, 6/22-presuda US FBiH, 10/22, 11/22, 9/23, 12/23 i 5/25) i Pedagoškim standardima i normativima za srednje obrazovanje i odgoj ("Službene novine TK", broj: 12/22, 15/22 i 11/23).

U Pedagoškim standardima i opštim normativima za osnovni odgoj i obrazovanje TK u članu 22. stav 1. navedeno je da svaka škola ima zaposlene stručne saradnike sa odgovarajućom stručnom spremom:

- a) pedagog škole (pedagog, pedagog-psiholog),
- b) defektolog,
- c) bibliotekar,
- d) nototekar u osnovnoj muzičkoj školi,
- e) asistent u nastavi,
- f) korepetitor u muzičkoj školi.

Član 27

Asistent u nastavi

Asistent u nastavi je lice koje pruža neposrednu pomoć učeniku tokom odgojno-obrazovnog procesa u zadacima koji zahtijevaju komunikacijsku, senzornu i motoričku aktivnost učenika:

- pri uzimanju hrane i pića,
- u obavljanju higijenskih potreba,
- u svakodnevnim nastavnim i vannastavnim aktivnostima,

- a sve prema izrađenom programu rada u skladu sa utvrđenim funkcionalnim sposobnostima i potrebama svakog pojedinog učenika,
- te uputstvima učitelja/ nastavnika, stručnih saradnika škole i inkluzivnog tima škole.

(2) Škola ima pravo na asistenta u nastavi u sljedećim slučajevima:

- a. na osnovu nalaza i mišljenja prvostepene stručne komisije (preporuka...),
- b. ukoliko se radi o učeniku sa umjerenim, težim i teškim intelektualnim poteškoćama koje su propisane Zakonom i

ovim Standardima.

(3) Postupak za odobravanje asistenta u nastavi:

- a. na prijedlog inkluzivnog tima škole, koji razmatra i odobrava nastavničko vijeće, škola podnosi zahtjev Ministarstvu za dodjelu asistenta u nastavi.
- b. Ministarstvo formira komisiju koju čine: predstavnici Ministarstva, Zavoda i Centra.

6) Asistent u nastavi u okviru radnog vremena obavlja sljedeće poslove:

- a. pomaže učeniku u realizaciji posebnog, prilagođenog programa koristeći preporučene metode i oblike rada inkluzivnog tima, nastavnika razredne/ predmetne nastave,
- b. potiče učenika u izvršavanju zadatih uputstava od strane učitelja/ nastavnika,
- c. usmjerava pažnju učenika na nastavne aktivnosti,
- d. vodi/usmjerava učenika u izvršavanju zadataka na nastavnom materijalu,
- e. pomaže učeniku u korišćenju pedagoško-

didaktičkih pomagala,

- f. potiče učenika na saradnju sa ostalim učenicima u odjeljenju i obrnuto,
- g. pomaže učeniku u kretanju tokom nastave i vannastavnih aktivnosti,
- h. sarađuje sa nastavnikom, stručnim saradnicima i inkluzivnim timom o pitanjima vezano za učenika i realizacije postavljenih zadataka,
- i. njega i briga o djetetu tokom boravka u školi,
- j. obavlja i druge poslove u cilju jačanja kompetencija učenika sa posebnim potrebama.

Etički kodeks

asistenta u nastavi

4 osnovna pravila etičkog ponašnja asistenata u nastavi

1

Dužno poštovanje

Prema učeniku se odnositi s uvažavanjem, poštovanjem i pažnjom.

2

Povjerljivost i diskrecija

Strogo čuvanje svih informacija o učeniku. Čuvati privatnost i dostojanstvo učenika.

3

Granice uloge

Podrška samostalnosti; raditi sa učenikom, a ne umjesto njega. Poštovati kompetencije učitelja i stručnih suradnika.

4

Dosljednost

Primjena dogovorenih pravila i strategija ponašanja. Redovno razmjenjivati opažanja i metode podrške. Bilježiti napredak i izazove učenika.

Pojmovnik

inkluzivnog jezika

Pojmovnik neutralnih i preporučenih, nestigmatizirajućih termina za osobe s invaliditetom, sadrži jasne primjere šta koristiti, a šta izbjegavati. Termini su prilagođeni savremenim standardima inkluzivnog jezika na našem govornom području.

Ovaj pojmovnik ima za cilj da obezbijedi dosljednu, poštovanu i inkluzivnu upotrebu jezika u radu s osobama s invaliditetom i u javnoj komunikaciji. Preporučeni termini su usklađeni sa savremenim principima ljudskih prava i modelom invaliditeta zasnovanim na socijalnoj uključenosti. U preporučenoj terminologiji osoba se stavlja ispred invaliditeta, kako bi se izbjegla stigmatizacija. Izrazi koji se ne preporučuju često imaju negativnu, pežorativnu ili zastarjelu konotaciju. Inkluzivni jezik doprinosi stvaranju okruženja jednakih mogućnosti i poštovanja ljudskog dostojanstva. Opšta pravila inkluzivnog jezika: uvijek koristiti formulacije tipa “osoba s...”, a ne etikete, ne koristiti invaliditet kao metaforu ili uvredu (npr. “slijepa vjera”, “gluh na kritike”), izbjegavati izraze koji podstiču sažaljenje ili senzacionalizam, govoriti o invaliditetu samo kada je relevantno za kontekst.

Opšta pravila inkluzivnog jezika: uvijek koristiti formulacije tipa “osoba s...”, a ne etikete, ne koristiti invaliditet kao metaforu ili uvredu (npr. “slijepa vjera”, “gluh na kritike”) izbjegavati izraze koji podstiču sažaljenje ili senzacionalizam, govoriti o invaliditetu samo kada je relevantno za kontekst.

Pojmovnik inkluzivnog jezika

NE

DA

STIGMATIZIRAJUĆI TERMINI ZA OSOBE SA INAVLIDITETOM

NEUTRALNI TERMINI ZA OSOBE SA INAVLIDITETOM

Invalid · Hendikepiran · Oštećen	→	Osoba s invaliditetom
Gluh · Nagluh	→	Gluha · Nagluha osoba/lice
Slijep · Slijapac · Ćorav	→	Slijepa · Slabovidna osoba/lice
Cereblarac	→	Osoba lica s cerebralnom paralizom
Paraplegičar	→	Lice s paraplegijom
Autista · Autističan	→	Osoba/lice s autizmom
Amputirac · Sakatost · Invalidan	→	Osoba/lice/dijete autističnog spektra Osoba/dijete/lica kojima je amputiran dio tijela · Osoba/lice s invaliditetom
Downovac	→	Osoba/lice/dijete s Downovim sindromom/sa sindromom Down
Mentalna retardacija · Retardacija	→	Osoba/lice/dijete s intelektualnim teškoćama/poteškoćama
Ometan u razvoju · Poremećen	→	Dijete s teškoćama/poteškoćama u razvoju
Poremećaj glasa i jezika · Nijem	→	Osoba/lice s poteškoćama u glasu i govoru
Nepokretan · Invalidan · Paraliziran	→	Osoba/lice s smanjenom motoričkom sposobnošću
Poremećaj u ponašanju · Emocionalno poremećen	→	Lice s asocijalnim ponašanjem · Lice s teškoćama u emocionalnom razvoju
Specijalna škola · Normalna škola	→	Škola za odgoj i obrazovanje djece s posebnim potrebama · Redovna škola
Šećeraš	→	Lica s dijabetisom · Dijabetičar
Epileptičar	→	Lice koje boluje od epilepsije
Patuljak · mali ljudi	→	Osoba/lice niskog rasta
Šizofreničar · Ludak · Budala	→	Lice s duševnim oboljenjem/smetnjama

Značajni međunarodni

datumi vezani za invaliditet i hronične bolesti

DAN KADA
SE OBILJEŽAVA

SIMBOL/PREPOZNATLJIVA
OZNAKA

4 JANUAR

Svjetski dan Brajevog pisma

Brajevo pismo
(taktilne tačke)

11 FEBRUAR

*Međunarodni dan žena i djevojaka u
nauci (važno za jednak pristup,
uključujući invaliditet)*

Ljubičasta vrpca

28 / 29 FEBRUAR

Dan rijetkih bolesti

Zelena vrpca/šarena
“stripes” simbolika

1 MART

Dan svijesti o autoimunim bolestima

Plavo-crvena vrpca

21 MART

Svjetski dan osoba sa Down sindromom

Šarene različite čarape

1 MART

Svjetski dan svjesnosti o autizmu

Plavo-crvena vrpca

25 APRIL

Dan borbe protiv lupus bolesti

Ljubičasta vrpca

Značajni međunarodni datumi vezani za invaliditet i hronične bolesti

5 MAJ

*Evropski dan samostalnog života osoba
s invaliditetom*

Zelena vrpca

12 MAJ

Dan fibromialgije i hroničnog umora (ME/CFS)

Ljubičasta vrpca

17 MAJ

Dan neurofibromatoze

Zelena vrpca

30 MAJ

Svjetski dan multiple skleroze (MS)

Narandžasta vrpca

6 JUNI

Dan osoba sa epilepsijom

Ljubičasta boja (Purple Day –
glavni je 26. mart, ali juni se
često obilježava regionalno)

21 JUNI

Dan ALS bolesti

Plava vrpca

10 OKTOBAR

Svjetski dan mentalnog zdravlja

Zelena vrpca

16 OKTOBAR

Dan kičmene povrede (SCI Day)

Plava boja

5 DECEMBAR

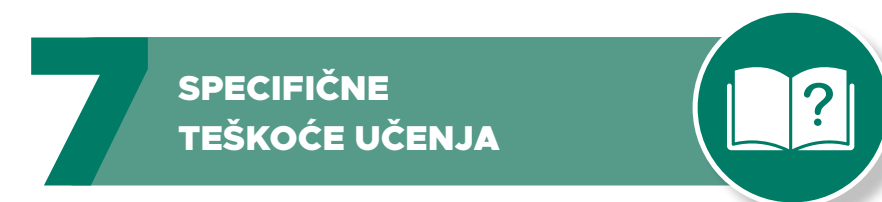
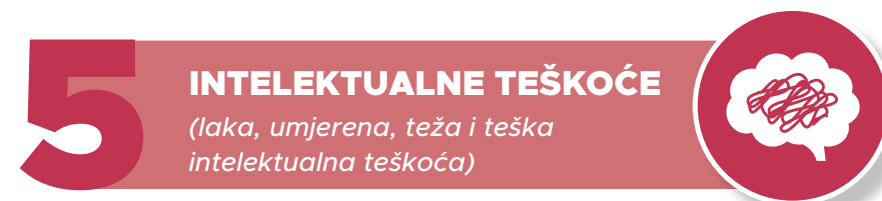
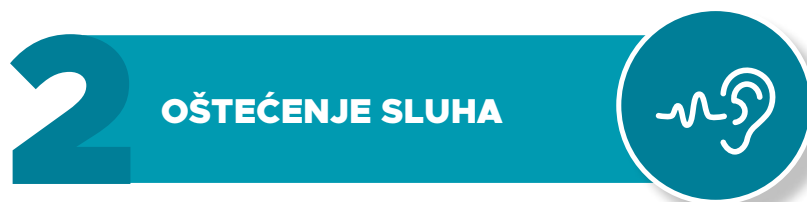
*Svjetski dan volontera (često vezan za
podršku osobama s invaliditetom)*

Plava vrpca

Učenici s teškoćama

u razvoju u redovnom sistemu odgoja i obrazovanja

Teškoće u razvoju predstavljaju grupu stanja koja se manifestuju kod djece u ranoj fazi njihovog razvoja i mogu se odraziti na fizičko, kognitivno, komunikaciono, socijalno, emocionalno ili adaptivno funkcionisanje. Ove smetnje obično postaju vidljive u prvim godinama života djeteta i često zahtijevaju sistematski pristup u dijagnostikovanju, edukaciji i rehabilitaciji. Vrste teškoća u razvoju su:

Karakteristike teškoća

u razvoju i smjernice za rad

1

OŠTEĆENJE VIDA

Učenici s oštećenjem vida mogu biti slijepi ili slabovidni učenici. Kod slabovidnih učenika postoji određeni funkcionalni ostatak vida koji učenici mogu u određenoj mjeri koristiti prilikom izvođenja svakodnevnih aktivnosti. Slabovidnost može biti trajna ili progresivna. Ukoliko se radi o učenicima s progresivnom slabovidnošću, ovi učenici će sigurno u budućnosti u potpunosti izgubiti funkcionalni ostatak vida. Bez obzira na tu činjenicu, u svakodnevnom radu s ovim učenicima važno je koristiti funkcionalni ostatak vida sve dok je to moguće. Uporedo s tim

potrebno je učenika učiti Braileovim pismu kako bi bio pripremljen na trenutak potpunog gubitka vida i kako bi mogao nastaviti s funkcionisanjem u smislu usvajanja nastavnog sadržaja. Slabovidnost može biti karakterisana kao gubitak centralnog ili perifernog vidnog polja. Metode individualizacije kod učenika s gubitkom centralnog vidnog polja odnose se na pristupanje učeniku kroz periferno vidno polje (sa strane), te pružanje materijala i aktivnosti u perifernom vidnom polju. Također, učenik treba biti pozicioniran u odnosu na tablu tako da je tabla u perifernom vidnom polju kako bi se izbjegli nepravilni položaji glave prilikom čitanja s table. Kod učenika sa oštećenjem perifernog

Učenicima sa progresivnom slabovidnošću će sigurno u budućnosti u potpunosti izgubiti funkcionalni ostatak vida... u svakodnevnom radu sa ovim učenicima važno je koristiti funkcionalni ostatak vida sve dok je to moguće.

vidnog polja potrebno je izbjegavati prilaženje učeniku sa strane. Sve materijale i aktivnosti nuditi u centralnom vidnom polju, odnosno direktno ispred učenika.

Ukorijenjeno je pravilo da učenicima sa oštećenjem vida treba uvećati tisak da bi lakše čitali. Međutim, kod Usherovog sindroma (tunelski vid), djetetu upravo treba smanjiti tisak slova kako bi moglo lakše zahvatiti cjelinu (slovo i riječ). Oštrina vida kod ovih učenika je u potpunosti očuvana, ali je značajno suženo vidno polje (učenik kao da gleda kroz tunel).

KAKO PRIMIJETITI UČENIKA SA OŠTEĆENJEM VIDA?

Ne reaguje na svjetlosne podražaje!

Ne uzima ponuđene predmete!

Drži knjigu preblizu ili predaleko!

Ne prati linije u svesci!

Metode individualizacije kod slabovidnih učenika

- Označavanje početka reda u svesci tačicom koju napravimo crnim markerom,
- Is crtati linije dodatno crnom bojom,
- Individualno osvjjetljenje na

školskoj klupi,

- Ukošena površina za pisanje.

Slijepi učenici

Slijepi učenici nemaju funkcionalni ostatak vida, te im je potreban viši stupanj podrške kod izvršavanja svakodnevnih aktivnosti/zadataka u odgojno obrazovnom procesu.

VEOMA VAŽNO!

Učenika treba uključiti u sve aktivnosti u školi, naravno uz adekvatnu individualizaciju.

A	B	C	Č	Č	D
DŽ	Đ	E	F	G	H
I	J	K	L	LJ	M
N	NJ	O	P	R	S
Š	T	U	V	Z	Ž

Brailevo pismo**PREPORUKE ZA RAD SA SLIJEPIM UČENICIMA**

- 1** Učenika je potrebno provesti kroz cijelu učionicu kako bi stvorili kognitivnu sliku prostora.
- 2** Sve stvari i predmeti u učionici trebaju svakodnevno biti na istom mjestu kako bi se učenik lakše orijentisao. Ukoliko se tokom školske godine razmjesti dio predmeta/namještaja u učionici, važno je učenika ponovo provesti kroz cijelu učionicu kako bi stvorio novu kognitivnu sliku učionice, a ne samo kroz dio učionice u kojem je učinjena promjena.
- 3** Za lakše usvajanje nastavnih sadržaja učeniku sa oštećenjem vida ili slijepom učeniku treba omogućiti korištenje diktafona tokom nastavnog časa.
- 4** Urednost ispod klupe i na klupi je odgovornost učitelja/nastavnika, odnosno asistenta u nastavi, a organizacija materijala na klupi treba uključivati samo onaj materijal koji je potreban za izvođenje trenutne aktivnosti, na taj način se učeniku sa oštećenjem vida olakšava snalaženje na radnoj površini.
- 5** S obzirom da učenik sa oštećenjem vida ili slijepi učenik ne prima vizuelne informacije o nastavnom sadržaju koji se obrađuje, važno je da se tokom rada koristi što više konkretnog materijala. Sve materijale poželjno je raditi u 3D tehnici kako bi slijepi učenik mogao taktilnim putem stvoriti sliku o temi koja se obrađuje. Čak i učenici koji koriste Brailevo pismo, bilo bi poželjno da steknu percepciju o izgledu slova/brojeva kroz neposredno iskustvo (pisanje slova i brojeva prstima u sitnom pijesku).
- 6** Kako bi bilo moguće pružiti adekvatnu podršku slijepom učeniku, važno je da učitelj/nastavnik prođe obuku za korištenje Braileovog pisma radi pripreme nastavnog materijala za učenika.

2 OŠTEĆENJE SLUHA

Podjela populacije osoba sa oštećenjem sluha jeste na gluhe i nagluhe. Gluha osoba je ona koja ima gubitak sluha s potpunom nesposobnošću da čuje govor. Nagluha osoba je ona koja ima djelimičnu sposobnost da čuje govor samostalno. Osnovni problem gluhih osoba je komunikacija. Gluhe osobe gotovo sve informacije primaju vizuelnim kanalom. Međutim, ako viđeno nije i objašnjeno, to za njih nije potpuna informacija. Za osobe oštećenog sluha i usvajanje oralno/glasovnog govora jako je bitno kada je oštećenje nastalo, koji je stepen oštećenja, koja vrsta, te kada je i da li je dijete uključeno u rehabilitaciju.

Metode rada

- Metoda govorenja i slušanja: govor - izražajan, jasan, poznate riječi, uvođenje novih riječi, pauze za vrijeme govora, formulacija pitanja,
- Metoda demonstracije,
- Metoda praktičnog rada,
- Metoda crtanja: slobodno ili tematski.

Sredstva i pomagala

- audiovizuelna i vizuelna sredstva,
- slike, fotografije,
- predmeti, modeli, grafičke slike riječi i rečenica,
- dijafilmovi,
- videozapisi,
- računalni edukacijski programi.

KARAKTERISTIKE UČENIKA S OŠTEĆENJEM SLUHA

Učenik reagira samo kada smo jako blizu.

Više reagira na naše geste nego na govor.

Učestalo traži da mu se ponovi šta smo rekli.

Preglasno govori, slabo i sporo usvaja nove riječi.

3 OSNOVNA PROBLEMA

s kojima se susreću učenici sa oštećenjem sluha, uključeni u redovnu školu

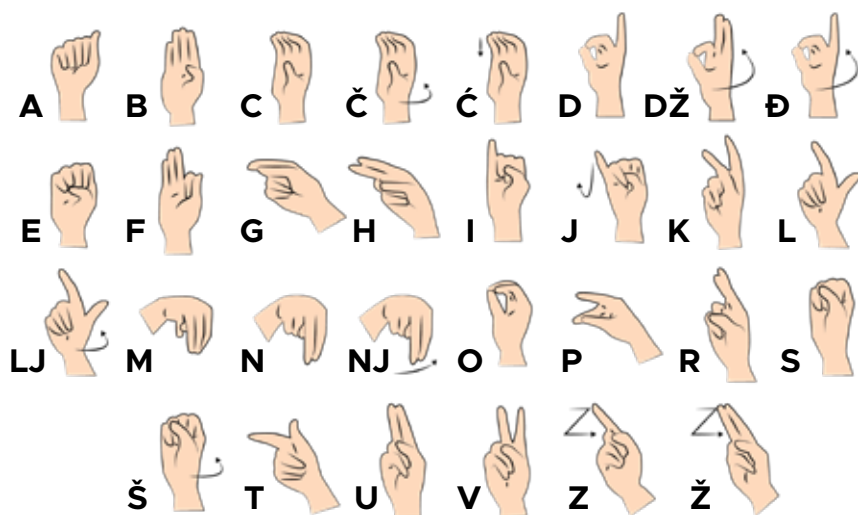
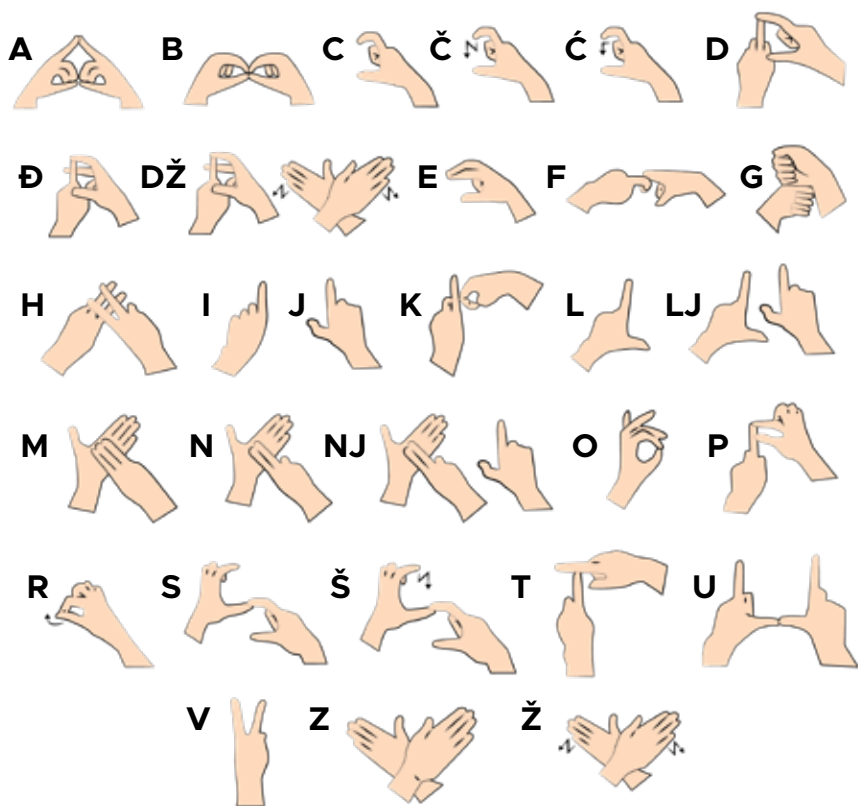
- 1 poteškoće u komunikaciji,**
- 2 nemogućnost potpunog praćenja nastave i**
- 3 nedostupnost informacija.**

Kako se osjeća učenik s oštećenjem sluha ?

- Tokom odmora sjedim sam u klupi.
- Ne razumijem šta učitelj govori.
- Nemaju strpljenja potruditi se razumjeti me.
- Ne žele ponoviti ili napisati na papir.
- Ne mogu sudjelovati u grupnim razgovorima.
- Rugaju se mom govoru.
- Udaraju me po leđima.
- Imam samo jednog prijatelja u razredu.

Šta gluhi učenik želi?

- Pripadnost grupi.
- Prihvaćenost od strane vršnjaka i učitelja.
- Uvažavanje.
- Podršku.
- Pratiti nastavu.
- Dostupnost informacija.
- Prijateljstva.
- Slobodno vrijeme za igru, izlaske, druženja.

Jednoručna abeceda**Dvoručna abeceda****SAVJETI I PREPORUKE ZA RAD**

- 1** Potrudite se da učionica ili radna prostorija bude osvijetljena.
- 2** Kretanje po učionici dok govorite svedite na minimum.
- 3** Učenik koji ima oštećenje sluha trebalo bi da sjedi u prvim redovima.
- 4** Potrudite se da u svom radu koristite što više vizuelna pomagala.
- 5** Ne okrećite leđa učeniku sa oštećenjem sluha dok govorite.
- 6** Ako je moguće, bilo bi poželjno da raspored sjedenja u učionici bude kružni ili polukružni.
- 7** Nije potrebno naglašavati svaku riječ, ali bilo bi poželjno da sporije govorite.
- 8** Potrudite se da tokom predavanja glasovnu poruku prate i gestovi da bi se izbjegla zbunjenost kod djece.
- 9** Osobni kontakt ostvarite na način koji vam se u određenom trenutku čini najprihvatljivijim:
 - govor,
 - pisanje,
 - pokazivanje,
 - ručna abeceda,
 - znakovna komunikacija.
- 10** Ako je potrebno, možete učenika zamoliti da tiše govori, da uspori, da ponovi. Nemojte klimati glavom u znak razumijevanja, ako vam nije jasno.
- 11** Bilo koji zvučni signal objasnite: zvoni telefon, mobitel, školsko zvono i sl. Nemojte jednostavno otići prije nego objasnite zašto odlazite.
- 12** Trenutnu pozornost učenika sa oštećenjem sluha moguće je pridobiti kratkim paljenjem i gašenjem svjetla, mahanjem ili tapšanjem po ramenu.

3

GOVORNO-JEZIČKE TEŠKOĆE

Govorno jezičke teškoće su problemi u razvoju, razumijevanju ili upotrebi jezika i govora.

Govorno jezičke teškoće najčešće se javljaju kao

- 1 Usporen ili nedovoljno razvijen govor,**
- 2 Artikulacijski poremećaj -**
poremećaj izgovora (dislalija),
- 3 Poremećaj ritma i tempa govora**
(mucanje, usporen ili ubrzan govor).

1. Usporen ili nedovoljno razvijen govor

- dijete posjeduje siromašan rječnik,
- gramatički se nepravilno izražava (neprimjerena upotreba roda i broja imenica, izostavljanje ili neprimjerena upotreba veznika, priloga...),
- u govoru često mijenja mjesta slogovima/ glasovima u riječima,
- rečenice su jednostavne,
- govorni razvoj praćen artikulacijskim poremećajima.

2. Artikulacijski poremećaji se javljaju u vidu

- omisija - izostanak izgovora određenog glasa,
- supstitucija - zamjena glasa drugim glasom,
- distorzija - iskrivljen izgovor glasa.

3. Poremećaj ritma i tempa govora (mucanje) karakterišu

- česta ponavljanja početnog sloga ili glasa riječi,
- grčevi govornih organa,
- bezglasni govorni pokušaji,
- prekidi u govoru,
- oklijevanja, zastoji i pauze,
- socijalne barijere zbog nesigurnosti u komunikaciji.

PREPORUKA ZA RAD SA UČENICIMA KOJI IMAJU GOVORNO-JEZIČKE TEŠKOĆE

prije svega potrebno je upoznati učenika i njegove teškoće

- 1** govoriti jasno i polako,
- 2** koristiti jednostavne i kratke rečenice,
- 3** učeniku dati vremena za odgovor,
- 4** poticati komunikaciju bez ispravljanja na svaki propust,
- 5** obratiti pažnju na tempo rada i količinu verbalnih zadataka,
- 6** saradnja sa nastavnikom i logopedom je jako važna.

4

MOTORIČKI POREMEĆAJI
I HRONIČNE BOLESTI

MOTORIČKE TEŠKOĆE

Učenici sa motoričkim teškoćama su djeca s neurološkim oštećenjima (najčešće s cerebralnom paralizom), neuromuskularnim oštećenjima (mišićna distrofija, multipla skleroza), te s oštećenjem lokomotoričkog aparata (deformacije kičme, oštećenja ekstremiteta).

Cerebralna paraliza

Cerebralna paraliza je krovni termin za grupu trajnih poremećaja kretanja i tjelesnog stava uzrokovanih oštećenjem centralnog nervnog sistema. Suštinski, cerebralna paraliza nije progresivno oboljenje, ali se doživljaj osobe koja je ima može mijenjati tokom života. Cerebralna paraliza je često praćena bolom, umorom i drugim zdravstvenim problemima koji povećavaju složenost i mogu da umanje kvalitet života. Iako uzroci cerebralne paralize nisu uvijek do kraja poznati, faktori rizika obuhvataju komplikacije tokom trudnoće ili porođaja, prijevremeno rođenje, infekcije i, u nekim slučajevima, povredu mozga tokom prve dvije godine života.

KLASIFIKACIJA CEREBRALNE PARALIZE

topografski

- 1 **QUADRIPLÉGIA** (sva 4 ekstremiteta jednako zahvaćena),
- 2 **DIPLEGIA** (sva 4 ekstremiteta, ruke su zahvaćene manje),
- 3 **TRIPLEGIA** (3 ekstremiteta),
- 4 **PARAPLEGIA** (obje noge),
- 5 **HEMIPLEGIA** (1 polovica tijela),
- 6 **MONOPLEGIA** (1 ekstremitet).

KARAKTERISTIKE UČENIKA S MOTORIČKIM TEŠKOĆAMA

Teškoće u finim i/ili grubim motoričkim vještinama,

Usporeno pisanje, slabija koordinacija,

Ovisnost o tehničkim i fizičkim prilagodbama.

PREPORUKE I SAVJETI ZA RAD S UČENICIMA S MOTORIČKIM TEŠKOĆAMA

- 1 Prostor bez barijera, korišćenje svesaka većeg formata, fiksiranje papira za pisanje ili sveske za podlogu ili radni sto. Pomoći u rukovanju priborom i organizaciji prostora.
- 2 Prilagođavanje pribora za pisanje specifičnim mogućnostima učenika (trouglastim olovkama se lakše piše, jer ne klize iz ruku, držači olovaka). Omogućiti alternativne načine izvršenja zadataka (npr. tipkanje).
- 3 Omogućiti učeniku da piše velikim štampanim slovima.
- 4 Obezbediti dosta vremena za izvođenje grafičkih aktivnosti.
- 5 Omogućiti korišćenje specifičnih pomagala, pomoć druge osobe.
- 6 Poticati kondicijske i koordinacijske vježbe prema uputama terapeuta.
- 7 Osigurati pratnju druge osobe ako je to neophodno za kretanje.

Preduslovi za uspješno socijalno uključivanje osoba s motoričkim teškoćama

- prostorna pristupačnost,
- pristupačnost opreme i mogućnost korištenja pomagala (asistivna tehnologija),
- prilagođen dnevni ritam,
- pristupačnost drugih oblika

rehabilitacije (fizioterapija, medicinska skrb...),

- podrška okoline.

Sredstva i pomagala u radu

Radni stol/radna površina - najpovoljniji je radni stol koji omogućava prilagođavanje visine i nagiba radne ploče, te ima povišeni rub koji sprječava padanje pribora.

HRONIČNE BOLESTI

Hronične nezarazne bolesti obilježava dugo trajanje, često su doživotne. Mogu smanjiti kvalitetu života, dovesti do invalidnosti i prijevremene smrtnosti.

Hronične nezarazne bolesti su:

- **kardiovaskularna oboljenja**,
- maligna oboljenja - tumori različitih lokalizacija,
- **oboljenja metaboličkog sistema** - šećerna bolest...,
- **oboljenja dišnog sistema** - hronična opstruktivska pluća (kopb), hronični bronhitis, emfizem, astma...,
- **oboljenja endokrinološkog sistema** - bolesti štitnjače,
- **neurološka oboljenja** - epilepsija...,
- **oboljenja probavnog sistema** - Chronova bolest.

Hronične bolesti karakteriziraju:

- učestale hospitalizacije, korištenje lijekova, nuspojave zbog njihovog korištenja (mučnina, vrtoglavice...),
- javljanje iznenadnih stanja (epileptički napad, astmatični napad...), bol, umor,
- problemi s koncentracijom, poseban režim života, ishrane, njege...,
- snižena razina energije i teškoće hodanja, stajanja ili sjedenja kroz duži vremenski period,
- moguća je pojava anksioznosti, depresije i drugih, čak i težih psihoemocionalnih poteškoća.

PREPORUKE I SAVJETI ZA RAD

- 1 Neophodno je imati razumijevanja zbog odsustvovanja učenika sa nastave usljed učestalih kriznih stanja. Uzimati bilješke umjesto njih te im prenijeti gradivo iz škole.
- 2 Uspostaviti dobar kontakt sa svim učenicima, te i od njih tražiti pomoć. Stalno motivisati učenika za dalji nastavak učenja.

5

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE*(laka, umjerena, teža i teška intelektualna teškoća)*

Intelektualne teškoće su trajno stanje smanjenjih intelektualnih sposobnosti i adaptivnih vještina koje ograničava mogućnost osobe da uspješno savlada školske, socijalne i svakodnevne zahtjeve. (Glumbić, N., & Brojčin, B., 2012.)

Intelektualne teškoće predstavljaju stanje u kojem dijete ima

- 1 Smanjene intelektualne sposobnosti - sporije usvaja nova znanja, teže razumije kompleksne informacije,**
- 2 Smanjene adaptivne vještine - teže se snalazi u svakodnevnim aktivnostima**
(komunikacija, samostalnost, socijalna interakcija),
- 3 Poteškoće su prisutne prije 18. godine života.**

KARAKTERISTIKE UČENIKA SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA**1. UČENJE**

- uče sporije i potrebno je više ponavljanja,
- najbolje usvajaju kroz konkretne predmete, slike, praktične aktivnosti,
- uputa mora biti kratka, jasna, konkretna,
- poteškoće u apstraktnom mišljenju,
- samostalno rješavanje problema može biti izazovno.

2. PAŽNJA I KONCENTRACIJA

- Pažnja kratkotrajna,
- Često im trebaju pauze, promjene aktivnosti, vizuelna podrška.

3. GOVOR I KOMUNIKACIJA

- Mogu imati poteškoće u izražavanju, razumijevanju govora, formiranju rečenice,
- Potrebna je sporija komunikacija i jasni, konkretni zahtjevi.

4. MOTORIKA

- Mogu biti prisutne poteškoće fine i grube motorike,
- Potrebna su praktična kretanja, manipulativne aktivnosti, vježbe preciznosti.

5. SOCIJALNI I EMOCIONALNI RAZVOJ

- Ponekad imaju niže samopouzdanje zbog iskustva neuspjeha,
- Mogu biti emocionalno osjetljivi,
- Potrebno im je mnogo pohvala, ohrabrenja i strukturisanih pravila.

PREPORUKE ZA RAD S UČENICIMA S INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

- 1 Davati jasne, kratke i konkretne upute**
 - Rečenice trebaju biti kratke i jednostavne,
 - Upute davati korak po korak,
 - Po potrebi uputu ponoviti ili demonstrirati.
- 2 Korištenje vizuelne podrške**
 - Slike, simboli, crteži, modeli,
 - Raspored dana (vizuelna rutina),
 - Demonstracija zadatka prije započetog rada.
- 3 Razdvajanje zadatka na manje dijelove**
 - Umjesto kompleksnog zadatka, dati manje podzadatke,
 - Svaki završeni korak treba biti pohvaljen.
- 4 Ponavljanje**
 - Učenici sporije uče, potrebno je više ponavljanja,
 - Ponavljati kroz različite aktivnosti: praktično, slikovno, po mogućnosti kroz igru.
- 5 Organizovan, predvidiv i strukturiran rad**
 - Jasna rutina,
 - Isto mjesto u učionici, poznati materijali,
 - Najava promjene aktivnosti (zvučno ili slikom).
- 6 Korištenje stvarnih i konkretnih materijala**
 - Rad s predmetima (voće, odjeća, kocke i sl.),
 - Praktični zadaci pomažu boljem razumijevanju.
- 7 Kratke aktivnosti i česte pauze**
 - Pažnja brzo opada - zadaci trebaju biti kratki,
 - Nakon kraće aktivnosti ubaciti kratku fizičku aktivnost.
- 8 Pohvala**
 - Svaki napredak treba pohvaliti,
 - Pohvale trebaju biti konkretne (npr. "Odlično si spojio slike".)

PREPORUKE ZA RAD S UČENICIMA S INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA

- 9 Individualno prilagođeni program**
Prilagoditi:
 - Obim zadatka,
 - Nivo složenosti,
 - Materijal,
 - Tempo,
 - Koristiti ciljeve prilagođene sposobnostima učenika.
- 10 Praktične životne vještine**
 - Oblačenje, briga o sebi, komunikacija, novac, ponašanje u zajednici.
 - Ove vještine su jednako važne kao i akademske.

6

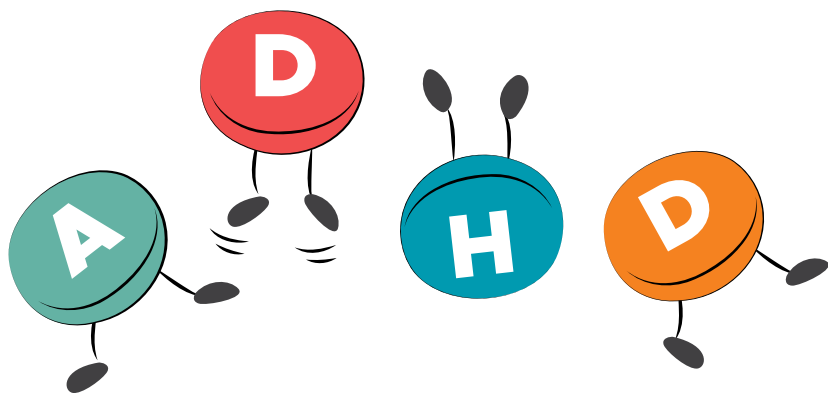
ADHD - POREMEĆAJ
PAŽNJE/HIPERAKTIVNOST

ADHD nije bolest nego poremećaj. Kakav je to poremećaj? Šta ne valja? **“Juri popot motora”**, preživo, nemirno, nepažljivo, brzopleto, neodgojeno...

U početku je teško prihvatiti da se radi o poremećaju, a ne o lijenosti, neposlušnosti, neodgovornosti... jer fizički razvoj djeteta u skladu je s hronološkim uzrastom i ništa izvana ne daje naslutiti da postoji problem. Intelktualno je uredno razvijeno ili čak vrlo bistro, postavlja često vrlo neobična i zanimljiva pitanja.

Učitelji i roditelji su često u nedoumici i obeshrabreni u traženju pomoći. Ali, jednostavnog recepta nema. Svako je dijete posebno i različito reaguje. Uzrok hiperaktivnosti nije zanemarenost djeteta u smislu odgoja, ali je primjeren odgoj svakako poželjan za dobre prognoze ADHD-a.

**...nepažljivo, brzopleto...
Svako je dijete posebno i različito reaguje. Uzrok hiperaktivnosti nije zanemarenost djeteta u smislu odgoja, ali je primjeren odgoj svakako poželjan za dobre prognoze ADHD-a.**

KARAKTERISTIKE ADHD-A

1. NEPAŽNJA I ODSUTNOST

Nepažnja i odsutnost odnosi se na kratki raspon pažnje, otežano zadržavanje pažnje na jednoj stvari, teškoće pri završavanju zadataka, problemi slušanja i praćenja uputa,

2. HIPERAKTIVNOST

Hiperaktivnost između ostalog karakteriše vrpoljenje i izvijanje učenika na stolici, šetaju po razredu kada bi trebali sjediti u klupama, pretjerano trčkaraju ili se penju, **“mira nemaju”**, stalno pričaju...,

3. IMPULSIVNOST

Impulsivnost podrazumijeva da zahtijevaju da im se pažnja pokloni ODMAH, prekidaju razgovore i aktivnosti drugih, teško im je čekati da na njih dođe red, zasipaju nas odgovorima s mjesta bez podizanja ruke, nisu u stanju predvidjeti posljedice svojih radnji, **“protrče”** kroz zadatke...,

4. NEMOGUĆNOST UKLAPANJA U ORGANIZIRANU GRUPU

Učenik sa ADHD-om funkcionira ispod svojih stvarnih mogućnosti, inteligencija je znatno bolja od nivoa njegovog rada. Teško prihvata socijalne zahtjeve, emocionalne veze s roditeljima i odgajateljima su površne. Teško se uklapa u grupu jer prisutna je stalna potreba za dominacijom. Teško funkcionira u organiziranim i strukturiranim situacijama koje imaju jasne zahtjeve. Stoga se najteže uklapaju u školski sistem,

5. INDIVIDUALNI PRISTUP

Što je veći oblik individualizacije nastavnog gradiva i materijala te promjena stavova osoba koje rade s učenicima s ADHD-om, dovest će do boljeg funkcionisanja učenika te će njihovi potencijali biti iskorišteni u skladu sa stvarnim sposobnostima.

Prva i najvažnija pomoć sastoji se u prihvaćanju i razumijevanju

- ADHD je neurološki poremećaj, ne počinje iznenada i nije uzrokovan traumom ili problemima kod kuće.
- Istraživanja pokazuju da pravi deficit pažnje obično postaje očit u dobi od 6 do 7 godina (*Jensen, 2004*). 2-7% školske djece ima simptome ADHD-a, i većina ima znake smanjene sposobnosti učenja.
- Češće se javlja kod dječaka nego kod djevojčica (4:1). Kod dječaka je češće prisutna hiperaktivnost i impulsivnost, dok djevojčice imaju više teškoća u održavanju pažnje.
- Poremećaj nedostatka pažnje i hiperaktivnost pogađaju djecu u svim životnim aspektima:

u školi, porodici i društvenim odnosima, a može se javiti u osoba različitih intelektualnih sposobnosti.

Individualizacija u nastavi u odnosu na učenike sa ADHD-om

- Koristiti jasne, čitljive i pregledne forme za pisane testove; označiti linijama mjesta za odgovor te ostaviti dovoljno mjesta za odgovor ako je rukopis nezgrapan.
- Nije dobro negativno ocjenjivati rukopis ili kažnjavati učenika ako ne prepisuje, npr. s table u svesku, treba ga uputiti na izvor iz knjige ili mu dati već isprantan sažetak predavanja da ga zalijepi u svesku.
- Način provjere znanja - tokom pismene provjere znanja

potrebno je učeniku omogućiti dodatno vrijeme; skratiti test ili ga podijeliti u više cjelina koje će učenik rješavati u nekoliko navrata te preferirati usmeno ispitivanje.

- Davanje uputa - potrebno je privući pažnju prije davanja uputa, koristiti upozoravajuće geste, npr. lagano tapšanje po ramenu.
- Kombinovati usmene i pismene upute, zadavati upute jednu po jednu, tiho ponoviti upute učeniku i tražiti da ponovi upute radi potvrde razumijevanja.
- Zapamćivanje - poželjno je kombinovati govorne, vizuelne, pisane i iskustvene metode. Važno je i provjeriti da li je učenik u svesku zabilježio koji su zadaci

za domaću zadaću. Nove informacije trebaju biti kratke.

- Često provjeravati napredak, omogućiti učeniku pomoć drugih učenika, tj. tačno mu reći kome se i kako treba obratiti ako mu je potrebna pomoć.
- Ako učenik griješi, objasniti šta je pogrešno, pokazati šta i kako treba učiniti ili mu pomoći da sam dođe do rješenja. Nakon toga obavezno treba pohvaliti učenika.
- Smanjiti mogućnost odvlačenja pažnje bukom i događajima u okolini (npr. sjedenje dalje od prozora i vrata), omogućiti da se učenik aktivno uključi u izlaganje.

SAVJETI I PREPORUKE ZA RAD

- 1** Djeca s poremećajem pažnje zamaraju se nakon nekoliko sati u školi. Pomaže davanje težih lekcija na početku školskog dana kao i onog sadržaja koji više traže slušanje, a na kraju školskog dana preferirati sadržaje gdje je dijete uključeno vizuelno.
- 2** Sjedeći rad i pasivno učenje mora biti prekidano pauzama ili nekim drugim aktivnostima, te nakon svakog napornijeg zadatka organizirati zadatak koji je lakši ili zadavati neke vježbe motorike. Provodite redovne vježbe motorike putem kopiranja, izrezivanja, preslikavanja, a da ne traju duže od 30 minuta.
- 3** Ne dopustiti da dijete bude loše vrednovano od vršnjaka i na taj način socijalno izolirano, što dovodi do novih frustracija.
- 4** Maksimalni efekti mogu se postići jedino ako postoji dobra saradnja između škole i roditelja, usmjerenost na specifično ponašanje. Naročito je važno da i roditelj i nastavnik jednako, odnosno usaglašeno reaguju - tako će, npr. zadaću kontrolisati i potpisati i učitelj i roditelj i slično.
- 5** Djeca sa ADHD-om najčešće ne reaguju na kazne na uobičajen način, njima je nekada to nagrada.
- 6** Ignorirajte kad god je to moguće djetetovo neadekvatno ponašanje, ukoliko ne ugrožava nikoga.
- 7** Posmatrajte svoje vlastito ponašanje jer djeca uče imitirajući ponašanje odraslih.
- 8** IZOLACIJA je također jedna od primjenjivanih tehnika, a primjenjuje se kada druge tehnike ne daju rezultate. Izolacija znači fizičko izdvajanje djeteta iz za dijete problematične situacije. Odvesti ga u drugu prostoriju i razgovarati sa njim.

SAVJETI I PREPORUKE ZA RAD

- 9** Budite pozitivni, dosljedni, sigurni da vas je dijete čulo i razumjelo, podržite sklapanje prijateljstva, vjerujte u dijete. Djeca sa ADHD-om trebaju prijatelje jednako kao i druga djeca.
- 10** Ponekad ona nemaju adekvatne socijalne vještine ili ih upotrebljavaju na pogrešan način. Potrebno je biti model prema kojem djeca mogu učiti dobre socijalne vještine i sami koristite pozitivne komentare o radu učenika.

7 SPECIFIČNE TEŠKOĆE UČENJA

Specifične teškoće učenja su razvojni poremećaji koji utiču na sposobnost osobe da uči, obrađuje i koristi informacije, iako dijete ima urednu inteligenciju, odgovarajuće obrazovne uvjete i motivaciju. Dakle, dijete može biti potpuno inteligentno, ali i dalje imati značajne probleme u čitanju, pisanju, računanju ili organizaciji informacija. To su trajne neurobiološke teškoće koje se najčešće uočavaju kod djece školskog uzrasta, ali mogu potrajati i u odrasloj dobi. Ne nastaju zbog lijenosti, lošeg odgoja, nedostatka truda ili niske inteligencije. Najčešće postaju vidljive kad dijete krene u školu.

DISLEKSIJA - teškoće čitanja

Disleksija se najlakše opisuje kao poremećaj čitanja i predstavlja jednu od poteškoća u učenju. Možemo reći da je problem i pri povezivanju slova i glasova.

KARAKTERISTIKE DISLEKSIJE

Teškoće u stvaranju veze slovo-glas,

Otežano povezivanje glasova i slogova u riječi,

Premiještanje ili dodavanje glasova,

Zamjenjivanje grafički sličnih slova (d-b, o-u, a-e...),

Zamjenjivanje fonetski sličnih glasova (g-k, d-t, p-b...),

Izostavljanje slogova i glasova (preskočiti-preskoči),

Pogađanje ili zamjena riječi (kula-kuća, stop-stoj),

Teškoće u smjeru slijeda čitanja (gore-dole, lijevo-desno),

Preskakanje reda prilikom čitanja ili vraćanje na već pročitano,

Slabo razumijevanje teksta,

Učenik sa disleksijom umara se puno brže nego drugi učenici,

Može pročitati jednu riječ nekoliko puta, a da to ne uoči,

Može pročitati tačno, ali da uopšte ne razumije šta je pročitao,

Jedan dan može "zablistati", a drugi dan biti potpuno isključen i nesiguran,

Zbog sporog čitanja i pisanja stalno je u škripcu s vremenom.

PREPORUKE ZA RAD S UČENICIMA S DISLEKSIJOM

- 1** Staviti učenika da sjedi bliže tabli i nastavniku,
- 2** Naglasiti učeniku ono što će se u lekciji učiti i završiti lekciju sažetim prikazom onoga što se učilo (tako se informacije bolje “premještaju” iz kratkotrajnog u dugoročno pamćenje),
- 3** Provjeriti da li je zapamtio i zapisao tačno domaću zadaću,
- 4** Pažljivo odrediti količinu domaće zadaće - ne prelaziti mogućnosti učenika,
- 5** Pisati čitljivim rukopisom na tabli uz mogućnost upotrebe boje,
- 6** Povećati font slova kod tekstova za čitanje s razumijevanjem,
- 7** Koristiti vizuelne materijale i pomoćne kartice s riječima,
- 8** Dati više vremena za čitanje.

DISGRAFIJA - teškoće pisanja

Disgrafija se odnosi na nesposobnost savladavanja vještine pisanja, koja je određena pravopisnim načelima.

Sporije čitanje, izostavljanje, dodavanje ili mijenjanje slova, teško razumijevanje pročitano, poteškoće s prepoznavanjem riječi. Neuredan rukopis, teškoće u oblikovanju i povezivanju slova, česte gramatičke i pravopisne pogreške, zamor pri pisanju.

SPECIFIČNE TEŠKOĆE ILI KARAKTERISTIKE DISGRAFIJE

- Teškoće u povezivanju fonema s grafemom,**
- Zamjena grafički ili fonetski sličnih slova,**
- Produženo pisanje u ogledalu slova ili brojeva,**
- Slova su neujednačene veličine (premala ili prevelika),**
- Strukturalne greške (umetanje, dodavanje, premještanje),**
- Izostavljanje slova, dijelova riječi ili riječi,**
- Nepravilni razmaci između slova,**
- Čvrsto stiskanje olovke ili nepravilno držanje,**
- Loš raspored na papiru (preskakanje redova, tekst “bježi” na jednu stranu).**

PREPORUKE ZA RAD S UČENICIMA S DISGRAFIJOM

- 1** Omogućiti da učenik sjedi u klupama koje su bliže nastavniku i tabli,
- 2** Omogućiti učeniku dovoljno vremena za pisanje,
- 3** Dati kratke i jasne upute za pisanje,
- 4** Koristiti boje prilikom pisanja,
- 5** Pohvaliti trud, ne samo izgled i rukopis napisanog.

DISORTOGRAFIJA - teškoće pravopisa

Često se javlja uz disleksiju i disgrafiju. Pogrešno pisanje glasova, teško razlikovanje glasova koji slično zvuče, velik broj pravopisnih grešaka uprkos učenju.

DISKALKULIJA - teškoće u računanju

Teško razumijevanje brojeva i matematičkih operacija, problemi s tablicom množenja, sporo računanje, teškoće s logikom, nizovima i procjenama.

DISPRAKSIJA - razvojni koordinacijski poremećaj

Poteškoće s motoričkim vještinama, nespretnost i slabija koordinacija pokreta, teškoće pri pisanju, rezanju, oblačenju.

Kako prepoznati učenika sa specifičnim teškoćama učenja?

Ulaže mnogo više truda nego vršnjaci, brzo se umara pri čitanju i pisanju, ima slabije samopouzdanje, izbjegava školske obaveze, može biti frustriran, povučen ili reagirati ponašajno.

Zašto je važno prepoznati ih?

Rano prepoznavanje omogućava: ciljane logopedske i edukacijske tretmane, bolje prilagođavanje školskih zadataka, očuvanje samopouzdanja djeteta, razvoj strategija učenja koje odgovaraju djetetovom načinu obrade informacija.

8

POREMEĆAJI U PONAŠANJU I
EMOCIONALNI POREMEĆAJI

POREMEĆAJI U PONAŠANJU

Poremećaji u ponašanju predstavljaju obrasce ponašanja koji značajno odstupaju od društveno prihvaćenih normi i očekivanja te ometaju funkcionisanje pojedinca u svakodnevnom životu, školi, porodici ili društvu.

KARAKTERISTIKE UČENIKA S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

Učenici s poremećajima u ponašanju mogu pokazivati različite oblike ponašanja, no najčešće se javljaju

1. VANJSKA PROBLEMATIČNA PONAŠANJA

(eksternalizacija)

- Impulzivnost, nestrpljivost,
- Sklonost kršenju pravila,
- Izražena potreba za pažnjom, često na negativan način,
- Sukobi s vršnjacima ili odraslima,
- Prkos, neposlušnost, agresivnost (verbalna ili fizička),
- Niska tolerancija na frustraciju.

2. UNUTARNJA PROBLEMATIČNA PONAŠANJA

(internalizacija)

- Socijalno povlačenje, izolacija,
- Niska razina samopouzdanja,
- Strahovi, pretjerana briga,
- Somatizacija (glavobolja, bolovi u stomaku bez medicinskog razloga),
- Pasivnost, izbjegavanje zadataka.

3. OPĆE KARAKTERISTIKE

- Teškoće u regulaciji emocija,
- Brza promjena raspoloženja,
- Osjetljivost na kritiku,
- Teškoće u organizaciji i praćenju uputa,
- Često negativna očekivanja od školskog uspjeha,
- Ponekad iskustva traumatskih događaja ili otežani uvjeti odrastanja.

PODRŠKA UČENICIMA S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

- 1** Prepoznati rane znakove uznemirenosti i preventivno reagirati (tiši ton, kratka pauza, preusmjeravanje),
- 2** Omogućiti učeniku kratke pauze za smirivanje kada je potrebno,
- 3** Izbjegavati sukobe moći; ne ulaziti u rasprave koje eskaliraju,
- 4** Usmjeravati i modelirati poželjna ponašanja,
- 5** Pomoći učeniku da razumije posljedice ponašanja po sebe i druge,
- 6** Podržavati izvršne funkcije: organizaciju, planiranje, započinjanje zadatka.

EMOCIONALNI POREMEĆAJI

Emocionalni poremećaji obuhvaćaju stanja poput anksioznosti i depresije. Iako se često preklapaju sa poremećajima u ponašanju, emocionalni poremećaji su više usmjereni na unutarnje doživljaje (tuga, strah, tjeskoba). Iako se spominju zajedno, poremećaj ponašanja jest oblik emocionalnog poremećaja koji se manifestira kroz radnje, uz nedostatak empatije.

KARAKTERISTIKE UČENIKA S EMOCIONALNIM POREMEĆAJIMA

Emocionalni poremećaji obuhvaćaju stanja poput anksioznosti, depresije, fobija, emocionalne disregulacije, teških reakcija na stres

ANKSIOZNOST

Anksioznost je stanje kada se osoba prekomjerno brine, osjeća napeto, uplašeno ili pod stresom, čak i kada nema stvarne opasnosti. To je kao da tijelo i um stalno očekuju da će se nešto loše desiti.

DEPRESIJA

Depresija je stanje kada se osoba jako dugo osjeća tužno, iscrpljeno, bez volje i energije za stvari koje su joj prije bile važne. To nije “obična tuga”, nego stanje koje utiče na spavanje, apetit, koncentraciju i osjećaj smisla.

FOBIJA

Fobija je jak, iracionalan strah od nečega što većina ljudi ne smatra opasnim (npr. insekti, visina, zatvoren prostor). Osoba zna da je strah pretjeran, ali ga ne može kontrolisati.

EMOCIONALNA DISREGULACIJA

Emocionalna disregulacija znači poteškoće u kontrolisanju emocija - osoba može brzo “planuti”, rasplakati se, jako se naljutiti ili preći iz jedne emocije u drugu bez mnogo kontrole. Emocije su snažne i teško ih je “smiriti”.

TEŠKE REAKCIJE NA STRES

Teške reakcije na stres su stanja kada stres postane toliko jak da osoba ima fizičke i emocionalne simptome: nesanicu, napetost, razdražljivost, plačljivost, umor, paniku ili povlačenje iz društva. Organizam jednostavno “ne može više” i reaguje burnije nego inače.

Najčešće karakteristike učenika s emocionalnim poremećajem

- Pojačana anksioznost (strah od zadataka, ocjenjivanja, socijalnih situacija),
- Depresivna obilježja (bezvoljnost, umor, pesimizam),
- Niska motivacija i nedostatak inicijative,
- Izražena osjetljivost na odbacivanje i neuspjeh,
- Problemi koncentracije i pažnje,
- Prekomjerna briga o školskim ili socijalnim situacijama.

PODRŠKA UČENICIMA S EMOCIONALNIM POREMEĆAJIMA

- 1** Pružati emocionalnu sigurnost: biti strpljiv, toplo i ohrabrujuće prisutan,
- 2** Potaknuti učenika da izrazi kako se osjeća (ako želi),
- 3** Raščlaniti velike zadatke u manje, lakše korake,
- 4** Podsjećati učenika na tehnike smirivanja (disanje, kratka pauza),
- 5** Osigurati predvidivost i jasnu strukturu sata/dana,
- 6** Hvaliti trud, ne samo rezultat,
- 7** Diskretno podržavati učenika u socijalnim situacijama.

Opće smjernice za učenike s poremećajima u ponašanju i emocionalnim poremećajima

- Održavati smiren, stabilan i dosljedan pristup,
- Koristiti jasan i jednostavan jezik,
- Uspostaviti rutine koje učeniku daju osjećaj sigurnosti,
- Unaprijed dogovoriti očekivanja i pravila,
- Koristiti pozitivno potkrepljenje (pohvale, naglasiti uspješne pokušaje),
- Poštovati privatnost učenika - ne etiketirati ga pred drugima.

9

**POREMEĆAJ IZ
AUTISTIČNOG SPEKTRA**

Autizam je neurorazvojni poremećaj koji se prepoznaje po razlikama u komunikaciji i socijalnim vještinama, ponavljajućim ponašanjima i senzornim razlikama. Spektar se odnosi na značajne razlike unutar samog autizma.

Svaki učenik je individua koja funkcionira u skladu sa svojim mogućnostima, interesima i potrebama, ali neke zajedničke smjernice koje se odnose na spektar autizma možemo svesti pod sljedeće:

SMJERNICE ZA RAD UČENICIMA S AUTIZMOM**1 RAZUMIJEVANJE UČENIKA**

- Upoznati karakteristike učenika, način i nivo komunikacije, senzorne potrebe (zvučne, svjetlosne, dodirne, miris i okus) i uzroke stresa, interese.
- Sa inkluzivnim timom škole i roditeljima ostvariti pedagoški trokut koji je neophodan za napredovanje učenika.
- Poštovati rutinu učenika.

2 KOMUNIKACIJA

- Korisiti jednostavan, jasan i konkretan govor.
- Izbjegavati složene i dvosmislene izraze ili upute.
- Omogućiti vrijeme koje je potrebno učeniku za obradu informacije.
- Koristiti vizuelnu podršku - slike, piktograme, rasporede, kartice s pravilima, koji znatno mogu uticati na funkcionisanje učenika.
- Pratiti neverbalne signale učenika.

3 PODRŠKA U UČENJU

- Omogućiti učeniku individualizaciju zadataka, smanjiti obim, provoditi zadatke u manjim koracima.
- Učiti po modelu, pokazati učeniku provođenje aktivnosti.
- Koristiti interese učenika kao motivaciju.
- Omogućiti učeniku kratke pauze ukoliko je primjetan zamor.
- Pohvaliti i najmanji napredak i trud.

SMJERNICE ZA RAD UČENICIMA S AUTIZMOM

4 SENZORNA PODRŠKA

- Prepoznati senzorne potrebe učenika.
- Dozvoliti sigurne predmete - predmeti za koje je učenik vezan i osjeća sigurnost (plišane i gumene igračke, te druge predmete koji su bezbjedni za učenika).
- Postepeno uvoditi učenika u izmjene rutine, uz prethodnu najavu. Ovo se odnosi na momenat kada se stekne povjerenje s učenikom.

5 SOCIJALNA PODRŠKA

- Pomoći učeniku da razumije socijalne situacije - čekanje na red, kome se javiti i sl.
- Podučavati kroz socijalne priče, modeliranje i igru.
- Sensibilizirati školsku zajednicu, te nastojati isticati jače strane.

6 UPRAVLJANJE PONAŠANJEM

- Posmatrati ponašanje kao situaciju - tražiti objašnjenje za određeno ponašanje.
- Prepoznati uzroke uznemirenosti učenika - buka, jaka svjetlost, okus i tekstura hrane, promjena rutine, neprilagođen zadatak i sl.
- Smirivati nepoželjno ponašanje - tiho i stručno. Ostati smiren.
- Obezbijediti učeniku miran prostor, odlazak u drugu prostoriju, senzorna soba, soba za odmor, mirni kutak, jer promjena prostorije može znatno uticati na smirivanje ponašanja učenika.

Ciljevi kojima se teži u radu s učenikom u spektru autizma

1. Stvoriti osjećaj sigurnosti kod učenika,
2. Razumjeti potrebe učenika,
3. Usmjeriti pažnju na aktivnosti,
4. Uticati na izmjenu rutine,
5. Pomoći učeniku da razumije svoje potrebe i da ih zna ispoljiti,
6. Učestvovati u realizaciji nastavnog gradiva u skladu sa sposobnostima učenika,
7. Povećati samostalnost u funkcionisanju,
8. Podržati interese i vještine učenika.

10

VIŠESTRUKA TEŠKOĆA

Višestruke teškoće odnose se na stanje u kojem učenik ima dva ili više značajnih razvojnih, obrazovnih ili zdravstvenih teškoća istovremeno, pri čemu se te teškoće međusobno isprepliću i pojačavaju. Zbog kombinovanog učinka, učenik može trebati pojačanu, kontinuiranu i multidisciplinarnu podršku u svakodnevnom funkcioniranju, učenju i uključivanju u školsku zajednicu.

Obično se radi o kombinaciji teškoća kao što su:

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE I CEREBRALNA PARALIZA

osoba ima kognitivne teškoće i motoričke teškoće koje utieču na pokretljivost, koordinaciju i govor.

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE I OŠTEĆENJE SLUHA

poteškoće u učenju udružene s djelomičnim ili potpunim gubitkom sluha.

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE I SLJEPOĆA ILI SLABOVIDNOST

kombinacija kognitivnih teškoća i vizualnog oštećenja koje dodatno otežava komunikaciju i orijentaciju.

INTELEKTUALNE TEŠKOĆE I EPILEPSIJA

razvojne teškoće praćene hroničnom neurološkom bolešću, koja uzrokuje epileptične napade.

CEREBRALNA PARALIZA I OŠTEĆENJE SLUHA ILI VIDA

motorički poremećaj udružen sa senzoričkim oštećenjem.

CEREBRALNA PARALIZA I GOVORNO/JEZIČNE TEŠKOĆE

poteškoće u motorici govora uz postojeće motoričke teškoće tijela.

AUTISTIČNI SPEKTAR I INTELEKTUALNE TEŠKOĆE

kombinacija teškoća u komunikaciji i socijalnom funkcioniranju s kognitivnim teškoćama.

AUTISTIČNI SPEKTAR + MOTORIČKE TEŠKOĆE ILI EPILEPSIJA

česta udruženost dodatnih neuroloških i motoričkih poteškoća.

OŠTEĆENJE VIDA + OŠTEĆENJE SLUHA (GLUHOSLJEPOĆA)

teški oblici višestrukih senzoričkih teškoća.

Ključna obilježja višestrukih teškoća:

- istodobna prisutnost više teškoća,
- složeni obrazac potreba,
- značajne poteškoće u samostalnosti,
- potreba za individualiziranim pristupom i podrškom u više područja razvoja.

PREPORUKE ZA RAD

Preporuke za rad podrazumijevaju kombinaciju već navedenih preporuka za pojedine vrste teškoća, u zavisnosti o kojim višestrukim teškoćama se radi.

Literatura

Propisi i dokumenti

Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje ("Službene novine TK", broj: 12/22, 15/22, 11/23, 11/24, broj: 10/1-34-023542-4/24 od 18.09.2024. godine, 5/25 i broj: 10/1-34-029866-3/25 od 13.10.2025. godine).

Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje i odgoj ("Službene novine TK", broj: 12/22, 15/22 i 11/23).

Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama u redovnoj osnovnoj školi, (2019). (Službene novine TK, 7/19).

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona – prečišćeni tekst ("Službene novine TK", broj: 10/20, 8/21, 11/21, 22/21, 5/22, 6/22, 10/22, 11/22, 9/23, 12/23 i 5/25) .

Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju – prečišćeni tekst ("Službene novine TK", broj: 10/20, 11/20, 8/21, 11/21, 22/21, 5/22, 6/22-presuda US FBiH, 10/22, 11/22, 9/23, 12/23 i 5/25)Pravilnik o odgoju i obrazovanju djece s posebnim potrebama u redovnoj osnovnoj školi, (2019). Službene novine TK, 7/19.

World Cerebral Palsy Day. (2025). Fact Sheet – Serbian. Preuzeto s https://worldcpday.org/wp-content/uploads/2025/09/WCPD2025_FactSheet_Serbian.pdf

Slideserve. (n.d.). Il docente di sostegno — un ruolo nella scuola dell'inclusione. Preuzeto s <https://www.slideserve.com/jonah-mckenzie/il-docente-di-sostegno-un-ruolo-nella-scuola-dell-inclusione>

Knjige i udžbenici

Glumbić, N., & Brojčin, B. (2012). **Intelektualna ometenost**. Univerzitet u Beogradu – FASPER.

Helmut Remschmidt (2005). **Autismus, Erscheinungsformen, Ursachen, Hilfen**. Munchen: Verlag C. H. Beck oHG.

Junuzović-Žunić, L. (2015). **Artikulacijski i fonološki poremećaji**. Univerzitet u Tuzli.

Darko Kobetić (2016.). **Priručnik za trenere/ice Trening asistenata u nastavi, Razvoj podrške za inkluzivni odgoj i obrazovanje**. Tuzlanski kanton, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, Pedagoški zavod, Save the children. Tuzla.

Kovačević, M. (ur.) (2014). **Specifične teškoće i višestruke teškoće u razvoju**. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Vladislavljević, S. (1986). **Poremećaj čitanja i pisanja**. Beograd.

Online izvori

Udruženje logopeda Srbije. (n.d.). Preuzeto s <https://www.logoped.org.rs/>

Ordinacija.hr. (n.d.). Preuzeto s <https://www.ordinacija.hr/>

Kreni zdravo. (n.d.). Preuzeto s <https://krenizdravo.dnevnik.hr/>

Moje oko. (n.d.). Preuzeto s <https://mojeoko.hr/>

Naziv djela

Preporuke za rad asistenta u nastavi u redovnim školama

Pripremile

Sanela Mandžukić, *dipl. defektolog oligofrenolog*

Amira Begić, *dipl. defektolog oligofrenolog*

Hermina Sinanović, *dipl. defektolog logoped*

Elvira Beganović, *diplomirani edukator/rehabilitator*

Sabina Saletović, *dipl. defektolog i terapeut senzorne integracije*

Izdavač

Muslim Aid Association

Recezent

Medira Čulum, *stručna savjetnica Pedagoški zavod TK*

Zumra Šahović, *stručna savjetnica Pedagoški zavod TK*

Mehdin Selimović, *stručni savjetnik Pedagoški zavod TK*

Lektorica i korektorica

Kanita Šabić, *prof. bosanskog jezika i književnosti*

Grafički dizajn i tehničko uređenje

VS DESIGN

Broj izdanja

1

Godina izdanja:

2025. godina

Štampa

Pentagram

Tiraž

50

Ovaj priručnik namijenjen je isključivo za edukativnu upotrebu. Svako umnožavanje ili distribucija bez saglasnosti autora nije dozvoljena.

